

แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีตามแนวสัปปายะ ๗
ของสำนักเรียนวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร
Guidelines for the Educational Management of Phrapariyattidhamma
on Pali Section based on the Seven Suitables (Sappāyas)
of Wat Paknam School Phasicharoen in Bangkok

พระมหาไพรัช วิรัช (ดอคงพอง)**

Phramaha Pairaj wiracho (Dokpong)

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Master of Arts (Buddhist Studies) Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University

พระมหาทวี มหาปณฺโณ (ละลง)**

Phramaha Twee Mahāpaṇṇo (Lalong)

सानุ มหัทธนาตุลย์***

Sanu Mahatthanadull

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: Wiracho2531gmamil.com

Received: May 04, 2023

Revised: November 28, 2023

Accepted: November 30, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของไทยและสำนักเรียนวัดปากน้ำ (๒) เพื่อศึกษาหลักสัปปายะ ๗ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีตามแนวสัปปายะ ๗ ของสำนักเรียนวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและมีการสัมภาษณ์ประกอบการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือผู้บริหารและผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ นักวิชาการ อาจารย์ และนักเรียนภายนอกสำนักเรียนที่มาศึกษาที่สำนักเรียนวัดปากน้ำ รวมผู้ให้การ

* พระมหาไพรัช วิรัช (ดอคงพอง) phramahapairaj wiracho (dokpong) นิสิตปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย Master of Arts (Buddhist Studies) Graduate School Mahachulalongkornrajavidyalaya University

** พระมหาทวี มหาปณฺโณ, ผศ.ดร. Phramaha Twee Mahāpaṇṇo (Lalong), Asst.Prof.Dr. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ Thesis Adviser

*** รศ.ดร.सानุ มหัทธนาตุลย์ Assoc.Prof.Dr. Sanu Mahatthanadull ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ Thesis Adviser

สัมภาษณ์ในครั้งนี้จำนวน ๑๒ รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล (In-depth interview) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analytics)

ผลการศึกษวิจัยพบว่า (๑) การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของไทยนับตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ ทั้ง ๔ ด้าน นับว่าเป็นการจัดการศึกษาที่ดีในสมัยนั้นๆ บางด้านสมบูรณ์ เช่น ด้านหลักสูตร ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ศึกษาพระไตรปิฎก คือ ให้ศึกษาปิฎกละ ๓ ปี และบางด้านอาจจะยังไม่สมบูรณ์ เช่น ด้านการสอน ยังมีบุคลากรน้อย และด้านการเรียน ที่ยังกระจุกตัวอยู่ในเมืองหลวง ยังไม่สามารถกระจายการศึกษาไปตามชนบทได้มากนัก ในสมัยรัชกาลที่ ๒ จึงมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการศึกษาในบางด้าน เช่น ด้านหลักสูตร ที่เปลี่ยนจากการเรียนพระไตรปิฎกมาเป็นการเรียนอรรถกถา และรูปแบบนี้ยังคงใช้มาถึงในสมัยปัจจุบัน ส่วนสภาพการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนวัดปากน้ำ ได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามรูปแบบที่คณะสงฆ์ได้กำหนดไว้ ซึ่งบางด้านดีอยู่แล้วและบางด้านยังไม่สมบูรณ์ (๒) แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตามแนวสัปปายะ ๗ แม้หลักสัปปายะทั้ง ๗ นี้จะพึงหวังผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน แต่เมื่อนำมาสังเคราะห์เข้ากับกระบวนการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแล้วนับว่าหลักสัปปายะทั้ง ๗ นี้ คือ ที่อยู่อาศัย (อาวาสสัปปายะ) แหล่งอาหารและการคมนาคม (โคจรสัปปายะ) หลักสูตรและตำรา (ภัสสสัปปายะ) กัลยาณมิตร (บุคคลสัปปายะ) อาหารถูกหลักโภชนาการ (โภชนสัปปายะ) สภาพแวดล้อม (อตุสัปปายะ) และการบริหารร่างกาย (อิริยาปถสัปปายะ) ถือว่าเป็นส่วนสำคัญในการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรให้เป็นไปด้วยความสะดวกสบายและง่ายต่อการบริหารจัดการเรียนการสอนเพราะเหตุว่าการศึกษาคือการพัฒนาตามหลักไตรสิกขานั้นเอง (๓) แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ของสำนักเรียนวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ได้สังเคราะห์หลักสัปปายะ ๗ ใน ๕ ด้าน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาและปรับปรุง เช่น (๑) ด้านหลักสูตรและตำรา (ภัสสสัปปายะ) ควรปรับหลักสูตรและตำรา (๒) ด้านผู้บริหารและด้านอาจารย์ (บุคคลสัปปายะ) ควรเพิ่มศักยภาพบุคลากร (๓) ด้านนักเรียน (บุคคลสัปปายะ) ควรพัฒนานักเรียน (๔) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (โภชนสัปปายะ อตุสัปปายะและอิริยาปถสัปปายะ) ควรอุดหนุนสิ่งอำนวยความสะดวก (๕) ด้านสถานที่ (อาวาสสัปปายะและโคจรสัปปายะ) ควรปรับปรุงสถานที่

คำสำคัญ: แนวทางการจัดการรูปแบบการศึกษา; พระปริยัติธรรมแผนกบาลี; สัปปายะ ๗; สำนักเรียนวัดปากน้ำ

Abstract

The three objectives of this research article were: (1) to study the format of Buddhist Pali education provision of the country and Wat Paknam, (2) to study the education provision according to the principles of Seven Sappaya in the scriptures of Buddhist Theravada, and (3) to analyze the principles of Buddhist Pali education provision according

to the principles of Seven Sappaya of Wat Paknam, Phasicharoen District, Bangkok Metropolitan. The research was the qualitative method by means of documentary research and field research. The key informants were administrators and assistant abbots of Wat Paknam, scholars, teachers and students from other monasteries, totaling 12. The research tool was the in-dept interview with descriptive analytics.

The research study found that (1) The format of Buddhist Pali education provision in four aspects in the Ratnakosin period has been well and properly managed in each period even though some perfect as follows: As for curriculum in the period of Rama 1, Tripitaka was used as the text for three-year studies with one Pitaka for one year. though some imperfect as follows: As for teaching, there were very few personnel and for studying, the study was only provided in the capital, scarcely unavailable in rural areas. In the period of Rama II, some formats of education provision were changed. For instance, as for curriculum the text of Tripitaka was changed to Atthakatha and Dika which has been used upto now. As for Wat Paknam's Buddhist Pali education provision, the format has been following the monastic regulations, some perfect, some imperfect. (2) As for the Buddhist education provision according to the principles of Seven Sappaya, though the purpose of Sappaya's principles is the Insight Development, if applied to the process of the Buddhist education provision, these principles are of importance in the education provision for monks and novices in order to make convenient and easy because the education is the development according to Trisikkha. (3) The five aspects of the format of Buddhist Pali education provision according to the principles of Seven Sappaya of Wat Paknam, Phasicharoen District, Bangkok Metropolitan are the following: (1) As for curriculum and texts, (suitable speech) the curriculum and textbooks should be improved. (2) As for administrators and teachers, (suitable person) the personnel's potentials should be developed. (3) As for students, (suitable person) the students should be developed. (4) As for services, (suitable food, suitable climate and suitable posture) the services and sufficient budget should be supported. (5) As for locations, (suitable abode and suitable resort) the locations should be developed,

Keywords : Guidelines for the Educational Management Model;
Phrapariyattidhamma on Pali; Seven Suitables (Sappayas);
Wat Paknam School

บทนำ

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในอดีตของสำนักเรียนวัดปากน้ำนั้นยังไม่มีรูปแบบการจัดการศึกษาที่เป็นระบบระเบียบเท่าที่ควรเนื่องจากในสมัยนั้นสำนักเรียนวัดปากน้ำยังขาดบุคลากรและอาคารสำหรับการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ดังนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมของสำนักวัดปากน้ำในยุคแรก ๆ พระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อดาววัดปากน้ำ) จึงได้ส่งพระภิกษุสามเณรไปเรียนตามวัดต่าง ๆ ที่ได้รับการตั้งเป็นสำนักเรียน เช่น วัดอนงคาราม วัดกัลยาณมิตร วัดประยุรวงศาวาส ซึ่งเป็นสำนักเรียนที่มีชื่อเสียงในฝั่งธนและฝั่งพระนคร มีวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดเบญจมบพิตร ตามแต่นักเรียนจะสมัครใจไปเรียนในสำนักไหน ภายหลังเมื่อสำนักเรียนวัดปากน้ำมีพระภิกษุสามเณรเข้ามาศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมมากขึ้น หลวงพ่อดาววัดปากน้ำจึงจัดให้มีการเรียนการสอนภายในวัด โดยอาศัยอาคารต่าง ๆ ภายในวัดเป็นสถานที่ศึกษาเล่าเรียน เช่น ตึกยาว คณะกลาง ตึกแดง ฯลฯ^๑ ในระยะแรกพระภิกษุสามเณรวัดปากน้ำ จะลงชื่อสอบในนามสำนักเรียนวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามตลอดมา ครั้นภายหลังขณะครูอาจารย์ที่สอนพระปริยัติธรรมในวัดปากน้ำประกอบด้วย สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง วรปุณฺณ) ขณะเป็นพระมหาช่วง วรปุณฺณ ป.ธ.๕ พระราชโสมพะสิน ขณะเป็นพระมหาณรงค์ จิตฺตยาโณ พร้อมด้วยพระเถระและคณาจารย์ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมในสมัยนั้น จึงนำเรื่องเข้าปรึกษาหารือกับหลวงพ่อดาววัดปากน้ำและได้ทำเรื่องขออนุมัติเพื่อจัดตั้งเป็นสำนักเรียนและต่อมาจึงได้รับอนุมัติตั้งเป็นสำนักเรียนเมื่อปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๙ อย่างไรก็ตาม แม้จะได้รับการอนุมัติเป็นสำนักเรียนแล้ว แต่การดำเนินการบางประการยังไม่สมบูรณ์ จึงไม่สามารถส่งสอบในนามสำนักเรียนวัดปากน้ำได้ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ จึงสามารถส่งรายชื่อเข้าสอบในนามของสำนักเรียนวัดปากน้ำได้^๒ เมื่อสำนักเรียนวัดปากน้ำ ได้ถือกำเนิดขึ้นมา หลวงพ่อดาววัดปากน้ำให้ความสำคัญสนับสนุนการศึกษาให้มีประสิทธิภาพมีความสะดวกยิ่งขึ้น นับจากนั้นมาสำนักเรียนวัดปากน้ำจึงมีการจัดการศึกษาที่มีระบบและระเบียบมากขึ้นโดยมีรูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ดังนี้

๑. รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งแบ่งรูปแบบการจัดการออกเป็น ๕ ด้าน คือ (๑) ด้านผู้บริหารและอาจารย์ผู้สอน (๒) ด้านนักเรียน (๓) ด้านหลักสูตรและตำราเรียน (๔) ด้านสถานที่ (๕) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ

๒. โครงสร้างการบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งประกอบด้วยผู้บริหารสำนักเรียน ดังนี้ (๑) พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) เป็นองค์ปฐมของสำนักเรียน (๒) สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง วรปุณฺณ, ป.ธ.๕) เจ้าสำนักเรียน (๓) พระวิสุทธิวงศาจารย์ (วิเชียร โนนมฺหฺณ, ป.ธ.๕) อาจารย์ใหญ่

^๑ พระมหาวันมุนี วรณฺณ (สอนขุน), วิสัยทัศน์การศึกษาพระมงคลเทพมุนี, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอกพิมพ์ไท จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๒๔.

^๒ พระมหาทองดี ปญฺญาวชิโร, ประวัติความเป็นมาสำนักเรียนวัดปากน้ำ, (นครปฐม: หจก.สตาร์กรุป, ๒๕๔๙), หน้า ๕๖-๕๗.

(๔) พระเทพปริยัติวงศ์ (พาย ภทฺทโก, ป.ธ.๖) เลขานุการสำนักเรียน (๕) คณะครูชั้นนวกะ ๓ รูป (๖) คณะครูแผนกบาลี ๒๑ รูป (๗) คณะครูแผนกธรรม ๙ รูป^๗

๓. ระเบียบข้อปฏิบัติของหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดปากน้ำประกอบด้วย (๑) กำหนดเวลาในการเรียนการสอน (๒) การคิดเปอร์เซ็นต์ในการเรียนการสอน (๓) การทำการสอน^๘

๔. ด้านการจัดกิจกรรมด้านต่าง ๆ และสถิติผลการสอบของสำนักเรียนวัดปากน้ำประกอบไปด้วย (๑) กิจกรรมในด้านการอบรมบาลีก่อนสอบ (๒) กิจกรรมในด้านการตอบปัญหาในท้ายสัปดาห์ (๓) กิจกรรมในด้านการมอบทุนรางวัล (๔) สถิติผลการสอบของสำนักเรียนวัดปากน้ำ^๙

ทั้งนี้สำนักเรียนวัดปากน้ำยังได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนให้มีความสอดคล้องตามหลักสัปปายะทั้ง ๗ คือ

๑) อาวาสสัปปายะ ^๖	๒) โคจรสัปปายะ ^๗
๓) ภัสสสัปปายะ	๔) บุคคลสัปปายะ ^๘
๕) โภชนสัปปายะ ^๙	๖) อุตุสัปปายะ ^{๑๐}
๗) อิริยาปถสัปปายะ ^{๑๑}	

เพื่อให้เกิดแนวทางการจัดการรูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีที่มีความมั่นคงและยั่งยืน ให้มีความสะดวกสบายสอดคล้องกับหลักสัปปายะ เพราะหลักสัปปายะทั้ง ๗ ข้อ นี้ ถือว่าเป็นหลักการที่สำคัญว่าด้วยเรื่องของปัจจัยเกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตของพระภิกษุสามเณรทั้งในส่วนของร่างกายและจิตใจ^{๑๒} เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้รับประโยชน์ในการศึกษาพระปริยัติธรรมได้มากที่สุด เพราะวิชาทางโลกสามารถตอบสนองได้เฉพาะอานิสงส์เพียงข้อแรกเท่านั้นคือการนำความรู้ที่ได้จาก

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐-๘๙.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๓-๑๖๔.

^๙ ดุราลงเลียดใน พระเทพปริยัติวงศ์ (พาย ภทฺทโก), **ประชุมคณะครูสอนปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดปากน้ำ ครั้งที่ ๒**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักเรียนวัดปากน้ำ, ๒๕๖๑), (อัดสำเนา), หน้า ๑ - ๓.

^๖ อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๘/๓๘๕.

^๗ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๔/๖.

^๘ ออ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๑๓.

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิตภัณธ์, ๒๕๕๕), หน้า ๘๑๐.

^{๑๐} วิสุทฺธิ. (ไทย) ๕๙/๒๒๒.

^{๑๑} วิสุทฺธิ. (ไทย) ๕๙/๒๒๒.

^{๑๒} สานุ มหัทธนาตุลย์ และสวลี ตระกูลวิเชียร, “ชีววิทยาเชิงพุทธ : ระบบความสัมพันธ์ของชีวิตและสิ่งแวดล้อม และการสร้างปัจจัยเกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตตามหลักสัปปายะ”, **รายงานวิจัย**, ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ปี พ.ศ. ๒๕๕๗, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๕.

การศึกษาไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในการดำรงชีวิต คือทำมาหากินได้เท่านั้น ในขณะที่การศึกษาทางพระพุทธศาสนานำไปสู่อันิสงส์ ๔ ประการ คือ (๑) การนำความรู้ไปใช้ในโลกลนี้ (๒) การสร้างเสริมศักยภาพในการพัฒนาร่างกาย จิตใจ และปัญญาของมนุษย์ (๓) การนำความรู้ไปใช้ในโลกลหน้า (๔) การดับกองทุกข์เพื่อให้ความถึงพระนิพพาน^{๑๓}

ด้วยเหตุผลดังที่กล่าวมา ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยต้องการทราบว่าในระบบการศึกษาของสำนักเรียนวัดปากน้ำนั้น การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีมีแนวทางการจัดการรูปแบบความเป็นมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของสำนักเรียนมีความสัปปายะมากน้อยเพียงใดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ควรจะมีการพัฒนาไปในทิศทางใด และในอนาคตข้างหน้าจะมีทิศทางการจัดการรูปแบบการศึกษาพระปริยัติแผนกบาลี ในรูปแบบใด หรือพัฒนาส่งเสริมการศึกษาในส่วนอื่นอย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับยุคปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาสภาพการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทยและสำนักเรียนวัดปากน้ำ
๒. เพื่อศึกษาหลักสัปปายะ ๗ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
๓. เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีตามแนวสัปปายะ ๗ ของสำนักเรียนวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) ประกอบด้วยเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ และ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือผู้บริหารและผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ นักวิชาการ อาจารย์ และนักเรียนต่างถิ่นที่มาศึกษาที่สำนักเรียนวัดปากน้ำ รวมผู้ให้การสัมภาษณ์ในครั้งนี้จำนวน ๑๒ รูป/คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล (In-depth interview) การวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analytics)

^{๑๓} Sanu Mahatthanadull, “Modern Buddhism, Education, and the State in Thailand and Japan” Sanu Mahatthanadull, “Modern Buddhism, Education, and the State in Thailand and Japan”, *Commemorative Book*, The Second Tohoku Conference on Global Japanese Studies, Tohoku University, Sendai, Japan (December 14-15, 2019) : 1-21.

ผลการวิจัย

๑. การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของไทยและสำนักเรียนวัดปากน้ำ มีบางด้านที่สมบูรณ์ดีอยู่แล้วและบางด้านควรพัฒนาปรับปรุงและควรได้รับแก้ไขปัญหาก็สามารถจำแนกการพัฒนาได้ ดังนี้ คือ

๑) การพัฒนาการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพซึ่งควรมีแนวทางการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบัน

๒) พัฒนาบุคลากร เพราะบุคลากรเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาการศึกษา โดยจัดให้มีการอบรมฝึกทักษะในด้านการสอน ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาการฝึกอบรมในด้านนี้นับว่ายังมีน้อย

๓) พัฒนาสถานที่ให้ได้มาตรฐาน ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีมาก แต่ให้มากด้วยคุณภาพ เพราะสถานที่บางสำนักเรียนยังมีมาตรฐานที่ไม่เท่ากัน ดังควรจะต้องพัฒนาให้มีระดับที่ใกล้เคียงกันหรือเท่ากัน

๔) พัฒนาด้านคุณภาพและสวัสดิการของบุคลากรและนักเรียน ให้ได้รับสวัสดิการด้านการเป็นอยู่ การกิน การรักษาโรค เป็นต้น เพราะสวัสดิการของบุคลากรและนักเรียนในด้านนี้ บางสถานที่นับว่ายังมีน้อยหรือยังมีไม่ถึงทั่วถึง ดังนั้น ควรจะได้รับการอุดหนุนและสนับสนุนให้มากยิ่งขึ้น

๒. การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมตามแนวสัปปายะ ๗ คือ ที่อยู่อาศัย (อาวาสสัปปายะ) แหล่งอาหารและการคมนาคม (โคจรสัปปายะ) หลักสูตรและตำรา (ภัสสสัปปายะ) กัลยาณมิตร (บุคคลสัปปายะ) อาหารถูกหลักโภชนาการ (โภชนสัปปายะ) สภาพแวดล้อม (อุตุสัปปายะ) และการบริหารร่างกาย (อิริยาปถสัปปายะ) ก็เพื่อให้การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของพระภิกษุสามเณรมีความสะดวกสบายง่ายต่อการบริหารจัดการในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านอาวาสสัปปายะควรมีที่อยู่อาศัยและอาคารเรียนที่เหมาะสมต่อการศึกษเล่าเรียน ด้านโคจรสัปปายะ ควรมีอาหารที่เพียงพอและการสัญจรไปมาได้สะดวก ด้านภัสสสัปปายะ ควรมีการพูดคุยเสริมสร้างกำลังใจให้แก่นักเรียน ด้านบุคคลสัปปายะ ควรพัฒนาบุคลากรให้มีคุณภาพ ด้านโภชนสัปปายะควรมีอาหารที่ถูกสุขลักษณะครบทั้ง ๕ หมู่ ด้านอุตุสัปปายะ ควรสร้างสภาพแวดล้อมในและภายนอกห้องเรียนให้เหมาะต่อการเรียน ด้านอิริยาปถสัปปายะ ควรจัดสรรการเรียนให้เหมาะสมกับผู้เรียน

๓. แนวทางการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนวัดปากน้ำนั้น ยังดำเนินการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบเก่า ดังนั้น เพื่อให้แนวทางการจัดการเรียนการสอนของสำนักเรียนวัดปากน้ำ มีการพัฒนาและมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น จึงได้จัดการเรียนการสอนของสำนักเรียนวัดปากน้ำออกเป็น ๕ ด้าน ตามแนวสัปปายะ ๗ คือ

๑) ด้านหลักสูตรและตำรา (ภัสสสัปปายะ) สำนักเรียนควรปรับปรุงการจัดการเรียนการสอนให้มีความทันสมัยยิ่งขึ้น

๒) ด้านผู้บริหารและอาจารย์ (บุคคลสปปายะ) สำนักเรียนควรเพิ่มศักยภาพบุคลากรโดยจัดให้มีการฝึกอบรมในภายในหรือส่งไปฝึกอบรมจากภายนอกเพื่อให้บุคลากรได้เรียนรู้ทักษะใหม่ ๆ เพื่อนำกลับมาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่สำนักเรียน

๓) ด้านนักเรียน (บุคคลสปปายะ) สำนักเรียนควรพัฒนานักเรียน โดยสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดขึ้นกับนักเรียน โดยสำนักเรียนจะต้องทำให้ให้นักเรียนมองเห็นอนาคตทั้งทางโลกและทางธรรม โดยมุ่งเสริมทักษะในด้านอื่น ๆ เช่น ทักษะด้านภาษา ศิลปะ เทคโนโลยี เป็นต้น

๔) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (โภชนสปปายะ อุตสปปายะและอิริยาปสปปายะ) สำนักเรียนควรอุดหนุนสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ด้านอุปกรณ์เทคโนโลยี สื่อการเรียนการสอน เพื่อความน่าสนใจในการเรียนจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอ มีอาหารที่ถูกสุขลักษณะและมีการจัดสรรเวลาเรียนที่เหมาะสม

๕) ด้านสถานที่ (อवासสปปายะและโคจรสปปายะ) สำนักเรียนควรปรับปรุงสถานที่ หรือพัฒนาสถานที่หรือห้องเรียน ไม่จำเป็นต้องใหญ่โต แต่ควรจัดเป็นสัดส่วน มีความเป็นระเบียบ สะอาดสะอ้าน และทำสถานศึกษาให้มีคุณภาพมีมาตรฐาน มีความทันสมัยอยู่เสมอและสำนักเรียนควรตั้งอยู่ในที่ ๆ นักเรียนสามารถสัญจรไปมาได้สะดวก

อภิปรายผล

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทยและสำนักเรียนวัดปากน้ำนั้น เป็นการจัดการศึกษาที่ยังเป็นจารีตนิยม คือ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นับว่ามีความเปลี่ยนแปลงในด้านการจัดการรูปแบบการศึกษาค่อนข้างน้อย มีพบการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ ๒ นับจากนั้นมาก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลงการจัดการรูปแบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยอีกเลย ผลการวิจัยดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า เป็นเพราะคณะสงฆ์ไทยมองว่า การจัดการศึกษารูปแบบเดิมก็ดีอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องต้องเปลี่ยนแปลงอะไร เพียงให้พระภิกษุสามเณรตั้งใจศึกษาเล่าเรียนในรูปแบบที่กำหนดให้ก็เพียงพอต่อเป้าหมายที่ทางคณะสงฆ์ไทยและสำนักเรียนวัดปากน้ำวางไว้แล้ว แต่ในอีกมุมมองหนึ่ง การจัดการรูปแบบการศึกษาของคณะสงฆ์และของสำนักเรียนวัดปากน้ำ ยังมีปัญหาในเชิงนโยบายหรือขาดการกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน เช่น เมื่อพระภิกษุสามเณรศึกษาเล่าเรียนสำเร็จแล้ว จะนำองค์ความรู้ไปใช้ในภาคปฏิบัติหรือนำไปใช้หรือ มีงานที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนารองรับที่ชัดเจนเป็นแผนกหรือไม่อย่างไร เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่นักเรียนผู้สำเร็จการศึกษาทางพระปริยัติธรรมและแก่พระศาสนาในอนาคตได้ ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องผลการศึกษาของ พระมหาขวัญชัย ภูตติวิเสโส (บุตรวิเศษ)^{๑๔} ที่พบว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ไทยได้รับต้นกำเนิดมาจากศรีลังกาในสมัย

^{๑๔} พระมหาขวัญชัย ภูตติวิเสโส (บุตรวิเศษ), “ทิศทางการพัฒนาผู้สำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม ๙ ประโยค ในทศวรรษหน้า”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ก-ข.

พระเจ้าปรักกมพาหุเข้ามาในสมัยสุโขทัย จากนั้นจึงเริ่มจัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมขึ้น แต่ขาดช่วงไปในสมัยอยุธยาตอนต้นเนื่องจากพระมหากษัตริย์ไม่ให้ความสนใจและสนับสนุนเท่าที่ควร จากนั้นเริ่มพัฒนาขึ้นอีกครั้งในสมัยพระนารายณ์มหาราช และได้รับการพัฒนาเรื่อยมาจนถึงสมัยธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ ซึ่งแบ่งการศึกษาออกเป็น ๗ ชั้นเริ่มมีตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ ในสมัยรัตนโกสินทร์และพัฒนาในหลาย ๆ ด้านจนกลายเป็นหลักสูตรที่ใช้กันในปัจจุบันนี้ ผลการศึกษามีความสอดคล้องกับการศึกษาของ พระเฉลิมชาติ ชาติวโร (อิทธะธรงค์)^{๑๕} ที่พบว่า สภาพปัญหาของคณะสงฆ์ไทย พบว่า มีปัญหาเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการของภาครัฐและคณะสงฆ์ ได้ส่งผลให้การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยทั้งระบบอยู่ในภาวะวิกฤติ พระภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ขาดความรู้ทั้งในเชิงแนวคิด และภาคปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ตามหลายฝ่ายได้มีความพยายามที่จะเสนอทางเลือกเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย และถ้าหากคณะสงฆ์ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างจริงจัง ก็จะสามารถพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ให้มีความก้าวหน้าสืบไป

การจัดการศึกษาตามหลักสัปายะ ๗ คือ ที่อยู่อาศัย (อาวาสสัปายะ) แหล่งอาหารและการคมนาคม (โคจรสัปายะ) หลักสูตรและตำรา (ภัสสสัปายะ) กัลยาณมิตร (บุคคลสัปายะ) อาหารถูกหลักโภชนาการ (โภชนสัปายะ) สภาพแวดล้อม (อตุสัปายะ) และการบริหารร่างกาย (อิริยาบถสัปายะ) ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการจัดการศึกษาที่อำนวยความสะดวกให้สำนักเรียนในการบริหารจัดการศึกษาและนักเรียนได้ศึกษาเล่าเรียนได้อย่างสะดวกสบาย แม้การจัดการศึกษาบางสำนักเรียนจะไม่สามารถจัดการศึกษาให้ครบตามสัปายะทั้ง ๗ ได้ แต่ก็สามารถอาศัยสัปายะบางอย่างช่วยในการจัดการศึกษาให้บรรลุวัตถุประสงค์ของสำนักเรียนได้ ผลการวิจัยดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า การจัดการศึกษาตามหลักสัปายะ ๗ นั้น ย่อมเกื้อกูลต่อการจัดการเรียนการสอนและยังเป็นส่วนสำคัญในการช่วยพัฒนาสำนักเรียนให้เป็นสำนักเรียนที่มีความเจริญก้าวหน้า มีความมั่นคงและช่วยส่งเสริมนักเรียนให้ความเป็นอยู่ที่ดี มีการสัญจรไปมาได้สะดวก มีการศึกษาเล่าเรียนที่ดี มีอาจารย์และเพื่อนเป็นกัลยาณมิตรที่ดี มีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภค มีห้องเรียนและสถานที่อยู่แวดล้อมด้วยธรรมชาติร่มรื่นไปด้วยต้นไม้ที่ให้อากาศที่ดีต่อสุขภาพ มีเครื่องปรับอากาศบรรเทาความร้อน มีเวลาและสถานที่ให้นักเรียนได้ผลัดเปลี่ยนอิริยาบถและผ่อนคลายในเวลาดูหนังสือ ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พระพรชาติ พุทฺธสโร (ภาคพรม)^{๑๖} ที่พบว่า สัปายะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

^{๑๕} พระเฉลิมชาติ ชาติวโร (อิทธะธรงค์), “ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า (๖).

^{๑๖} พระพรชาติ พุทฺธสโร (ภาคพรม), “การศึกษาหลักสัปายะที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตจังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑), หน้า ก.

เถรวาท หมายถึง สิ่งที่สบาย สภาพที่เอื้อ สิ่งที่เกิดมูล สิ่งที่เหมาะสมอันเกิดมูลต่อการเจริญภาวนาให้ได้ผลดี ช่วยให้สมาธิตั้งมั่นไม่เสื่อมถอย คือ ที่อยู่อาศัย (อवासสัปปายะ) แหล่งอาหารและการคมนาคม (โคจรสัปปายะ) หลักสูตรและตำรา (ภัสสสัปปายะ) กัลยาณมิตร (ปุคคลสัปปายะ) อาหารถูกหลักโภชนาการ (โภชนสัปปายะ) สภาพแวดล้อม (อุตุสัปปายะ) และการบริหารร่างกาย (อิริยาบถสัปปายะ) ผลการศึกษา ยังมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ สานุ มหัทธนาตุลย์ นางสาว สิวลี ตระกูลวิเชียร^{๑๗} ที่พบว่า ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อมเป็นไปใน ๒ มิติคือ มิติความสัมพันธ์ของการอาศัยอยู่ร่วมกันในระบบนิเวศระหว่างสิ่งมีชีวิตด้วยกัน และมิติความสัมพันธ์มุมกว้างระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ทุกมิติอาศัยหลักภาวะธำรงดุล ซึ่งเป็นหลักการสำคัญทางชีววิทยาเรื่องการปรับสมดุลของร่างกายในการดำรงอยู่ในสภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนสอดคล้องกับธรรมชาติ หลักการนี้สอดคล้องกับหลักสัปปายะของพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นหลักการอธิบายความสำคัญของปัจจัยต่างๆ ที่มีส่วนก่อเกิดต่อการดำรงอยู่ของชีวิตและกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญา คุณภาพชีวิตที่ดีเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อปัจจัยเหล่านี้อยู่ในสภาวะที่เหมาะสม สมดุลพอดี ชีววิทยาเชิงพุทธเป็นหลักการสำคัญเพื่อนำไปสร้างเกณฑ์มาตรฐานเรื่องปัจจัยก่อเกิดต่อการพัฒนาชีวิตตามหลักสัปปายะ ๗ ด้าน

รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของสำนักเรียนวัดปากน้ำ เป็นการจัดการศึกษาตามที่คณะสงฆ์ได้กำหนดไว้ และทางสำนักเรียนได้ดำเนินการจัดการเรียนการสอนให้มีความสอดคล้องกับหลักสัปปายะ ๗ คือ อवासสัปปายะ โคจรสัปปายะ ภัสสสัปปายะ ปุคคลสัปปายะ โภชนสัปปายะ อุตุสัปปายะ และอิริยาบถสัปปายะ เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายแก่บุคลากรรวมไปถึงครูอาจารย์และนักเรียน ผลการศึกษาดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของสำนักเรียนวัดปากน้ำ ได้จัดการศึกษาโดยสังเคราะห์หลักสัปปายะ ๗ ทั้ง ๕ ด้าน คือ (๑) ด้านผู้บริหาร (๒) ด้านอาจารย์ผู้สอนและนักเรียน สังเคราะห์เข้าในปุคคลสัปปายะ (๓) ด้านหลักสูตรและตำราเรียน สังเคราะห์เข้าในภัสสสัปปายะ (๔) ด้านสถานที่ สังเคราะห์เข้าในอवासสัปปายะและโคจรสัปปายะ และ (๕) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ สังเคราะห์เข้าในโภชนสัปปายะอุตุสัปปายะและอิริยาบถสัปปายะ เพื่อให้การเรียนการสอนของสำนักเรียนมีความเจริญก้าวหน้าและมีความมั่นคง มีคุณภาพและประสิทธิภาพทั้งในด้านบริหาร ด้านอาจารย์ผู้สอนนักเรียน ด้านหลักสูตร ด้านสถานที่ และด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ผลการศึกษายังมีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พระมหาบุญชัย ปภัสสรเมธี (จูแวน)^{๑๘} พบว่า

^{๑๗} สานุ มหัทธนาตุลย์ และสิวลี ตระกูลวิเชียร, “ชีววิทยาเชิงพุทธ : ระบบความสัมพันธ์ของชีวิตและสิ่งแวดล้อม และการสร้างปัจจัยก่อเกิดต่อการพัฒนาชีวิตตามหลักสัปปายะ”, รายงานวิจัย, หน้า ก.

^{๑๘} พระมหาบุญชัย ปภัสสรเมธี (จูแวน), “ศึกษาสภาพการณ์งานการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

การดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยรวมมีการปฏิบัติอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยอันดับแรก ได้แก่ด้านการวัดผลประเมินผล รองลงมาได้แก่ ด้านการจัดการเรียนการสอน และด้านการบริหารหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน มีประเด็นเกี่ยวกับการดำเนินการเพื่อจัดตารางเวลาในการเรียนการสอนแต่ละวิชาแต่ละระดับชั้น การจัดชั้นเรียน การจัดกลุ่มนักเรียนตามความรู้ความสามารถ โดยพิจารณาจากผลการเรียนของนักเรียนการจัดครูเข้าสอน กระบวนการแต่งตั้งอาจารย์ผู้รับผิดชอบสอนแต่ละวิชาแต่ละชั้น ตลอดจนการจัดอาจารย์เข้าสอนแทน การจัดการเรียนการสอน การเตรียมการสอน การจัดหาอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน ตลอดจนสร้างบรรยากาศในสำนักเรียนให้เอื้อต่อการจัดกิจกรรม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีตามแนวสัปปายะ ๗ ของสำนักเรียนวัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้รับองค์ความรู้จากการวิจัยในครั้งนี้มากมายพอสมควร และทั้งนี้ผู้วิจัยเองก็ยังเห็นหรือพบข้อบกพร่องหรือปัญหาอยู่พอสมควรที่ควรได้รับการสืบค้นนำไปศึกษาวิจัยต่อเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะเพื่อเป็นกรณีศึกษาและแก้ปัญหาต่อไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ควรมีการสร้างรูปแบบการเรียนการสอนให้ทันสมัย
๒. ควรมีการพัฒนาบุคลากรให้มีความพร้อมกับการสอน
๓. ควรมีการส่งเสริมการพัฒนาการบริหารและการจัดการสำนักเรียน
๔. ควรมีการส่งเสริมการเรียนการสอนด้วยเทคโนโลยี
๕. ควรมีการสร้างระบบการประเมินการเรียนการสอน

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

๑. ควรสร้างรูปแบบการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับยุคสมัยใหม่และทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยมุ่งพัฒนาผู้เรียนพระปริยัติธรรมทุกระดับชั้นประโยคให้มีความรู้
๒. ควรสร้างบุคลากรให้สอดคล้องกับรูปแบบการจัดการศึกษาที่ทันสมัยใหม่และให้มีความสามารถทางภาษาบาลีหรือภาษาอื่นๆ เพื่อให้ครูและอาจารย์ได้รับการพัฒนาให้มีความสามารถ ทั้งด้านการจัดการเรียนรู้ด้วยภาษาและเทคโนโลยี สามารถปรับวิธีการเรียนการสอนและการใช้สื่อให้ทันสมัย
๓. ควรส่งเสริมให้มีการฝึกอบรมบุคลากรให้มีความชำนาญในวิธีการสอนและมีความแนวคิดที่ทันสมัยอยู่เสมอส่งเสริมสนับสนุนสถานศึกษาให้เป็นอิสระและคล่องตัว การกระจายอำนาจการบริหารอย่างชัดเจน

๔. ควรส่งเสริมการฝึกทักษะในการใช้เทคโนโลยีแก่ครูและนักเรียน ให้มีความสามารถนำไปใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ที่ทันสมัย และเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ได้อย่างกว้างขวางผ่านระบบออนไลน์ และการนำฐานข้อมูลกลางทางการศึกษา มาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารและการจัดการศึกษา

๕. ควรจัดทำการประเมินหรือแบบทดสอบวัดความรู้ทั้งอาจารย์และนักเรียน เพื่อให้ระบบการประเมินผลการศึกษาทุกระดับและระบบการประกันคุณภาพการศึกษาพระปริยัติธรรม ได้รับการปรับปรุงให้ทันสมัยและตอบสนองต่อผลลัพธ์ทางการศึกษาได้อย่างเหมาะสม

๖. ควรมีสวัสดิการด้านต่าง ๆ เช่น สวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ยามป่วยไข้ เป็นต้น ให้แก่คณะครูอาจารย์หรือบุคลากรและนักเรียนอย่างเหมาะสมเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้คณะครูอาจารย์หรือบุคลากรและนักเรียน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการสร้างศรัทธาของพระมณฑลเทศาภิบาล (สด จนทสโร)
๒. ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการสอนแนววิชาธรรมกายของพระมณฑลเทศาภิบาล (สด จนทสโร)
๓. ศึกษาแนวทางการจัดการของกองบาลีและกองธรรมสนามหลวงตามแนวอุปถัมภ์พระพรหมญาณวชิโร

บรรณานุกรม

- พระเฉลิมชาติ ขาติโว (อิทธิรงค์). “ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระเทพปริยัติวงศ์ (พาย ภทฺทโก). ประชุมคณะครูสอนปริยัติธรรมสำนักเรียนวัดปากน้ำ ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักเรียนวัดปากน้ำ (อัสสัมชัญ), ๒๕๖๑.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.
- พระพุทฺธโฆษจารย์. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ). พิมพ์ครั้งที่ ๖. Taiwan: The Corporate body of the Buddha Educational Foundation, ๒๕๔๘.
- พระพรชาติ พุทฺธสโร (ภาคพรม). “การศึกษาหลักสปปายะที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตจังหวัดสุรินทร์”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

พระมหาวัณชัย ปุตุตวิเสโส (บุตรวิเศษ). “ทิศทางการพัฒนาผู้สำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม ๙ ประโยค ในทศวรรษหน้า”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**.

บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.

พระมหาบุญชัย ปภัสสรเมธี (จูแวน). “ศึกษาสภาพการดำเนินงานการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**, ๒๕๕๑.

พระมหาทองดี ปญญาวิโร. **ประวัติความเป็นมาสำนักเรียนวัดปากน้ำ**. นครปฐม: หจก.สตาร์กรุ๊ป (1994), ๒๕๔๙.

พระมหาวัณญญ วรณญ (สอนขุน). **วิสัยทัศน์การศึกษาพระมณฑลเทศาภิบาล**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอกพิมพ์ไท จำกัด, ๒๕๕๙.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

सानู มหัทธนาตุล และสิวลี ตระกูลวิเชียร. “ชีววิทยาเชิงพุทธ : ระบบความสัมพันธ์ของชีวิตและสิ่งแวดล้อม และการสร้างปัจจัยเกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตตามหลักสัปปายะ”. **รายงานวิจัย**. ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ปี พ.ศ. ๒๕๕๗. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

Sanu Mahatthanadull. “Modern Buddhism, Education, and the State in Thailand and Japan” in Sanu Mahatthanadull. “Modern Buddhism, Education, and the State in Thailand and Japan”. **Commemorative Book**. The Second Tohoku Conference on Global Japanese Studies, Tohoku University, Sendai, Japan (December 14-15, 2019) : 1-21.

พระพรชาติ พุทฺธสโร (ภาคพรหม). “การศึกษาหลักสัปปายะที่เกื้อกูลต่อการปฏิบัติธรรมของสำนักปฏิบัติธรรมในเขตจังหวัดสุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑).

सानู มหัทธนาตุลย์ และสิวลี ตระกูลวิเชียร. “ชีววิทยาเชิงพุทธ : ระบบความสัมพันธ์ของชีวิตและสิ่งแวดล้อม และการสร้างปัจจัยเกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตตามหลักสัปปายะ”. **รายงานวิจัย**.

แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีตามแนวสัปปายะ ๗ ของสำนักเรียนวัดปากน้ำฯ ๓๑๑

พระมหาบุญชัย ปภัสสรเมธี (จูแวน). “ศึกษาสภาพการดำเนินงานการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร”. วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต. (สาขาวิชาการบริหารการศึกษา: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๑).